

1.01
Prejeto 12. 9. 2002

UDK 261.7(497.1)"1964/1966"

Marija Čipić Rehar*

Priprava, sprejem in pomen protokola med SFRJ in Svetim sedežem

IZVLEČEK

Članek obravnava obnavljanje diplomatskih stikov med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in Svetim sedežem v šestdesetih letih 20. stoletja, nakaže vzroke, ki so privedli do pogovorov med obema stranema, in predstavi težave, ki so se pojavljale v času pogovorov. Glavni del razprave je namenjen diplomatskim pogajanjem v letih 1964-1966, kjer je v ospredju predusem lista postavljenih zahtev obeh strani. Pogajanja so bila težavna, saj sta obe strani postavili zahteve, ki so zadevale njuni notranji ureditvi. V pogajanjih se jasno kaže popuščanje vatikanske strani z željo, da bi prišlo do končnega dogovora. Rezultat pogajanj - protokol - je bil v primerjavi z razsežnostjo pogovorov zelo skromen. Slovensko časopisje je sprejem protokola razglašalo za uspeh jugoslovanske diplomacije, emigranti pa so se nanj ostro odzvali. Sprememb, ki naj bi jih prinesel protokol, je bilo tako malo, da ni mogoče govoriti o beograjskem protokolu kot o pomembni prelomnici v odnosu med Cerkvijo in državo.

Ključne besede: Jugoslavija, Vatikan, beograjski protokol, diplomacija, politika.

ABSTRACT

THE PREPARATION, ADOPTION AND SIGNIFICANCE OF THE PROTOCOL BETWEEN THE SOCIALIST FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA AND THE HOLY SEE

The paper deals with the restoration of diplomatic relations between the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) and the Holy See in the 1960s, it outlines the causes that led to the negotiations between the two sides and presents the difficulties which arose in the course of these talks. In main, the paper is dedicated to the diplomatic negotiations between 1964 and 1966, with the list of the demands of both sides in the foreground. The talks were problematic as both sides made demands which concerned their internal structures. The negotiations clearly showed the yielding on the Vatican side in its desire to reach a final agreement. Given the scope of the negotiations, their result - the Belgrade Protocol - was very poor. The signing of the Protocol was propagated by the Slovene press as a success of Slovene diplomacy, while provoking sharp reactions among Slovene emigrants. The changes that the Belgrade Protocol was supposed to bring about were so few that it can be hardly considered as a turning point in the Church-State relations in Yugoslavia.

Key words: Yugoslavia, Vatican, the Belgrade Protocol, diplomacy, politics

* Prof. zgod., diplomska študentka, SI-5271 Vipava, Glavni trg 5.

Po drugi svetovni vojni je razmerje med katoliško Cerkvijo in državo oziroma novo jugoslovansko oblastjo postajalo vedno bolj kritično. Prihajalo je do množičnih aretacij duhovnikov, do sodnih procesov, posegov v cerkveno premoženje z agrarno reformo in omejevanj vernikov. Kot prvi odgovor na nov odnos oblasti in Cerkve so jugoslovanski škofje pod vodstvom nadškofa Alojzija Stepinca septembra 1945 sestavili pastirsko pismo, kjer so obsodili dogajanje v Jugoslaviji in opozorili na posledice predvidenega odvzemanja cerkvenega premoženja, svobodo tiska in izobraževanja. Partija je na pismo ostro reagirala in obtožbe iz pisma zavrgla, češ da so neresnične. Cerkev in oblast sta nato prihajali v vse večji spor. Vatikan je, da bi ublažil dogajanje, v Beograd poslal apostolskega nuncija Josepha Hurleya. Hurley je bil v Jugoslaviji od 1946 do 1950, ko je bil v Beograd poslan msgr. Silvio Oddi. 29. decembra 1952 je papež Pij XII. imenoval Stepinca za kardinala in vlada SFRJ se je odločila z Vatikanom pretrgati stike. Msgr. Oddi je nato zapustil Jugoslavijo in stiki med državama so prenehali.¹

Obdobje od 1945 pa vse do konca leta 1952 je bilo čas oblikovanja odnosa države do katoliške cerkve. Z letom 1953 se je začelo obdobje postopnega manjšanja pritiskov. V LR Sloveniji je bilo to vidno s pomilostitvijo nekaterih duhovnikov konec leta 1952 in z novim zakonom o pravnem položaju verskih skupnosti, ki ni prinesel olajšanja, je pa vsaj uredil status verskih skupnosti. Kljub temu dogodku pa ne bi bilo možno govoriti o občutnem spreminjanju odnosa do Cerkve, saj je leta 1952 prišlo do zažiga ljubljanskega škofa Vovka v Novem mestu. Ukinjen je bil verouk v šolah in teološka fakulteta je bila izključena iz univerze. Kar je bilo vidnih popuščanj, so bila vsa vezana na goriškega ordinarija dr. Mihaela Toroša, ki je med slovenskimi ordinariji največ komuniciral z oblastmi in imel tudi največ uspeha. Poskus razdora med ordinariji ni uspel, saj je dr. Toroš videl v Ciril-Metodijskem društvu (CMD) možnost boljšega sodelovanja z oblastmi, olajšanje finančnega stanja in pritiska na duhovnike. Po letu 1958 se je pritisk na verski tisk začel zmanjševati in tudi stiki ordinarijev z versko komisijo² (VK) so se izboljšali.

Pot do izboljšanja odnosov bi bila še daljša, če ne bi na jugoslovansko politiko vplivala tudi stanje v gospodarstvu in mednarodno dogajanje, ki je bilo zelo napeto. Pozornost Jugoslavije je bila v petdesetih letih usmerjena predvsem na gospodarstvo, v mednarodnem življenju pa na gibanje neuvrščenih držav. Njena osamljenost med državami, razdeljenimi na Zahod in Vzhod, jo je postavljala v položaj brez konkretnih zaveznikov in tako se je opredelila za gibanje neuvrščenih, kjer je bila tudi ena glavnih pobudnic.³

Na področju gospodarstva je nato prišlo do težav. V letih od 1957 do 1959 je namreč gospodarstvo hitro raslo, ravno ta rast je prinesla tudi negativne posledice, kot so preobremenjenost gospodarstva s preveliko porabo, uvozom, zaposlovanjem; negospodarna poraba tujih posojil, prevelika zaščita domače proizvodnje in

¹ Mateja Režek: "Vprašanje svobode vere je vprašanje osvoboditve cerkve od Vatikana": odnosi med državo in katoliško cerkvijo v letih 1949-1953. V: Zgodovinski časopis, 1999, št. 3, str. 368-369.

² Verska komisija je bila ustanovljena v Črnomlju 1944 in je delovala pri predsedstvu SNOŠ, njena naslednica je bila Komisija SRS za odnose z verskimi skupnostmi, ki je delovala pri Izvršnem svetu SR Slovenije. Njena funkcija je bila komunikacija med Cerkvijo in državo in pogajanja s predstavniki verskih skupnosti. V nadaljevanju jo imenujem z občim imenom verska komisija (VK).

³ Božo Repe: Naša doba: oris zgodovine 20. stoletja. Ljubljana 1995, str. 249-250.

nesorazmerje v industriji posameznih republik.⁴ Gospodarske težave so se poglobljale in se kljub različnim poskusom reševanja nadaljevale, tako da je prišlo leta 1962 do gospodarskega zastoja na vseh področjih. To je bilo za politično elito šok, saj je razblinilo utvaro, da je gospodarski razvoj skladen proces brez večjih pretresov in kriz.

Jugoslavija se je tako znašla v nezavidljivi situaciji, ki je zahtevala od nje, da popravi svoj mednarodni ugled in poišče možnosti za izhod iz finančnih težav. Ureditev odnosa z Vatikanom bi ji to omogočila, saj so bile oči medijev uprte v Vatikan zaradi koncila. Poleg tega bi bila Jugoslavija prva socialistična država z urejenimi odnosi z Vatikanom, kar bi predstavljalo nove diplomatske možnosti tako za Vatikan, ki bi lahko nadaljeval diplomatske stike, kot za Jugoslavijo, ki bi se znebila najhujših obtožb o zatiranju vernikov.

Potem ko je po 2. svetovni vojni, leta 1948, Vatikan z dekretom svetega oficija obsodil komunizem,⁵ so ga vzhodne države dojele kot nasprotnika komunizma, zato dialog med njimi ni bil mogoč. K skromni komunikaciji pa je prispevala tudi slaba povezava med škofi in Vatikanom, saj škofom ni bilo dovoljeno potovati v Rim. Željo po komunikaciji s socialistično državo pa je naposled pokazal tudi Vatikan.

Do sprememb je prišlo namreč po smrti Pija XII. Oktobra 1958 so za novega papeža izvolili Angela Giuseppeja Roncallija, ki si je izbral ime Janez XXIII. V času svojega pontifikata si je med drugimi nalogami zastavil tudi izvedbo II. vaticanskega vesoljnega cerkvenega zbora. Zdelo se mu je potrebno, da se Cerkev odpre sodobnemu svetu in se poslanstvo Cerkve prilagodi potrebam časa. S tem je bilo mišljeno tudi odpiranje proti socialističnim državam.⁶ Med temi državami je bila Jugoslavija edina (v Evropi), ki ni bila blokovsko opredeljena, in je bilo z njo najlažje vzpostaviti stik.

Potek pogovorov

Pobuda za začetek pogovorov je prišla s strani jugoslovanskih škofov. V Zagrebu je od 20. do 22. septembra 1960 potekala škofovska konferenca, na kateri so škofje izdelali spomenico, ki je imela dva dela: v prvem je bilo prikazano stališče episkopata glede urejanja odnosov z državo, v drugem pa so bili predlogi episkopata glede problematičnih vprašanj. Spomenica je ugotavljala, da je z ustavo SFRJ zagotovljena svoboda vesti in veroizpovedi, da so ustavna načela podrobno obdelana v zakonu o pravnem položaju verskih skupnosti (ZPPVS) in da so dane polne možnosti, da se odnosi med Cerkvijo in državo uredijo po načelu svobodne cerkve v svobodni državi. Enoglasna želja episkopata je bila, da se odnosi uredijo in bili so pripravljene pomagati in aktivno sodelovati. Proces normalizacije naj bi potekal v dveh fazah: najprej ureditev "modus vivendi" v SFRJ in potem diplomatski stiki z Vatikanom. Episkopat je bil pripravljen vplivati na duhovnike in vernike glede lojalnosti državi. Kot protiuslugo je pričakoval dosledno upoštevanje ustave in zakonov. V drugem delu spomenice so nakazali na neenotno prakso in nepravilnosti lokalnih organov. Postavili so 18 vprašanj oziroma prošenj: 1) pre-

⁴ Jože Prinčič: V začaranem krogu. Ljubljana 1999, str. 102-103.

⁵ Pierre Blet: Pij XII. in druga svetovna vojna. Ljubljana 2001, str. 12-13.

⁶ Metod Benedik: Papeži od Petra do Janeza Pavla II. Celje 1989, str. 263.

nehanje pritiska s strani posvetnega kadra, da bi se otroci lahko udeleževali verskih

obredov in katehizacije, 2) razširitev možnosti izpovedovanja vere v internatih, bolnicah, domovih obnemoglih in dovoljenje za opravljanje spovedi za starejše na domu, 3) vrnitev zaplenjenih in nacionaliziranih nepremičnin, 4) možnost povečanja verskega tiska in osnovanje lastne tiskarne, 5) prepoved protiverske propagande, 6) izenačenje pravic bogoslovcev z dijaki in študenti, 7) odstranitev napak v postopkih sodnikov za prekrške, 8) praznovanje verskih praznikov, 9) opravljanje obredov na pokopališčih in gradnja kapelic na njih, 10) vrnitev matičnih knjig, 11) ukinitvev pritiska s strani državnih ali samoupravnih organov glede duhovniških združenj, 12) škofom naj bi se dovolilo potovati v Rim, 13) omogočanje udeležbe vernikom na cerkvenih prireditvah v tujini.⁷

Spomenico je 3. 10. 1960 beograjski nadškof dr. Josip Ujčić predložil Zveznemu izvršnemu svetu (ZIS). Po tem dogodku so se 13. 10 sestali predstavniki oblasti, zadolženi za odnose z verskimi skupnostmi (Edvard Kardelj, Aleksander Ranković, Ivan Gošnjak, Vladimir Bakarić, Miha Marinko in drugi). Menili so, da je to prvi poskus cerkvenih predstavnikov po prekinitvi odnosov decembra 1952, da bi se uredili skrhani odnosi.⁸ Predvidevali so, da bodo pogovori z Vatikanom daljši proces, ki bo zahteval previdnost. Prepričani so bili, da v tistem trenutku ni bilo treba vzpostavljati odnosa z Vatikanom, ker bi to pripomoglo k afirmaciji Vatikana in rimokatoliške cerkve (RKC) kot politične sile. Kljub temu stališču so poudarjali, da bo treba poiskati "modus vivendi". Idejo o prihodu papeževga odposlanca so zavrnil, saj so hoteli probleme reševati s predstavniki Cerkve v SFRJ.⁹ ZIS je napotil odgovor predsedniku škofovske konference v Jugoslaviji, v katerem so izrazili veselje nad iniciativo škofov in predlagali, naj predstavniki katoliške cerkve začnejo pogovore.

Že v istem letu so stekli prvi pogovori med škofi in predstavniki oblasti.¹⁰ Pri začetnih pogovorih s Svetim sedežem je imel pomembno vlogo nadškof Josip Ujčić, ki je odpotoval v Vatikan na pogovor o predlogih, ki so jih podali na ZIS. Vatikan je prevzel pobudo za pogovore in pooblastil škofo, da z jugoslovanskimi oblastmi rešujejo samo konkretne probleme in poskušajo po svojih močeh sodelovati z oblastmi.¹¹ Škofje tako niso bili več neposredno udeleženi pri ureditvi odnosov med državama.¹²

Po prvih stikih ob koncu leta 1960 je prišlo do prekinitve. Pogovori so se nadaljevali januarja 1963. Prvi pogovor je potekal med veleposlanikom SFRJ v Italiji Ivom Vejvodo in članom ustavnega sodišča Italije prof. Nicolom Jaegerjem januarja 1963, ko je Jaeger prinesel sporočilo, da je papež zadovoljen, ker so

⁷ Arhiv Republike Slovenije, fond 1211, Komisija Republike Slovenije za odnose z verskimi skupnostmi, (dalje AS, 1211), š. 138, mapa 8, ovoj III; Poročilo tov. Kocijančiča na seji PO CMD, 26. 10. 1960; 2/III, Izvleček iz spomenice jugoslovanskega episkopata.

⁸ AS 1211, š. 136, 11/II, Najnovejša iniciativa Vatikana o urejanju odnosov SFRJ - Vatikan - RKC.

⁹ AS 1211, š. 136, 11/II, Najnovejša iniciativa Vatikana o urejanju odnosov SFRJ - Vatikan, RKC. Gre za vprašanja šolstva, praznovanje cerkvenih praznikov, obsodbe pri sodnikih za prekrške in nacionalizirano premoženje.

¹⁰ AS 1211, š. 136, 1/II, Zabeleška o razgovoru savezne komisije za verska pitanja Miloje Dilparića sa nadbiskupom berogradskim dr. Josipom Ujčićem, 16. 12. 1960.

¹¹ AS 1211, š. 136, 1/II, Zabeleška o razgovoru Dilparić - Ujčić 16. 12. 1960.

¹² AS 1211, š. 136, 2/II, Zabeleška o sestanku v ZIS po vprašanju: Odnosi katoliške cerkve in države, 26. 12. 1960.

dovolili vsem jugoslovanskim škofom prisostvovati na koncilu. Veleposlanik pa je

izrazil pričakovanje, da bi lahko Vatikan pozitivno vplival na škofo in duhovnike v Jugoslaviji. Glavni del pogovora je bil Jaegerjev predlog, da bi se veleposlanik sestel s predstavnikom Vatikana. Vejevoda se je strinjal s sestankom na nevtralnem terenu, kljub temu pa je bilo za natančen odgovor treba počakati na konzultacije iz Beograda.¹³

Temu pogovoru so sledili pogovori med svetnikom veleposlaništva SFRJ v Rimu Nikolom Mandićem in predstavnikom Vatikana msgr. Agostinom Casarolijem - dvema pogovoroma v maju sta sledila še dva oktobra in eden novembra - vsi leta 1963. V času med majem in oktobrom ni bilo pogovorov zaradi smrti Janeza XXIII in interregnuma. Po izvolitvi novega papeža Pavla VI. pa so se pogajanja, oziroma takrat še pogovori nadaljevali.

V prvem obdobju pogovorov je prišlo do osnovnih kontaktov, v ospredju so bila vprašanja, ki so motila SFRJ, in že za samo nadaljevanje pogovorov je SFRJ zahtevala, naj Vatikan vpliva na emigrante in jih obrzda pri pojavljanju v medijih. V tem času sta se tudi izoblikovali listi vprašanj, ki so jih zanimala.

Zahteve iz leta 1960 so precej omejili in predstavili probleme, ki so bili pomembnejši. Msgr. Casaroli je predstavil glavne zahteve Vatikana: 1) zagotovitev, da bodo pravice, zapisane v ustavi, spoštovane in se ne bo dogajalo npr., da bodo verniki diskriminirani glede službe v prosveti, 2) Vatikan je bil proti zahtevi pisne izjave obeh staršev, da se lahko otrok udeležuje verouka. Dovolj bi bila izjava enega starša.

Sekundarne zahteve pa so bile: 1) katoliški tisk je bil omejen s številom listov, količino papirja, 2) jugoslovanski škofje so bili proti vpisu v duhovniško društvo (CMD) - predlagali so, da duhovnikov ne silijo v to organizacijo, 3) semenišča in bogoslovja naj bi se izenačila z državnimi šolami, da bi imeli vsi enake pravice, možnost prevoza, zdravljenja, brez pritiskov v vojski, 4) možnost, da bi duhovniki lahko opravljali obrede v bolnišnicah in javnih ustanovah.

Jugoslovanska stran je najprej nastopila z vprašanjem o možnosti vpliva na imenovanje kardinalov in škofov, da ne bi prihajalo več do postavitve kardinalov, ki ne bi bili vseč jugoslovanski oblasti. Najpomembnejše zahteve so bile: 1) vplivanje RKC na protijugoslovansko propagando v emigraciji, 2) ureditev mejnih škofij,¹⁴

Obe strani sta tako predstavili svoje zahteve, vendar te niso imele večjega vpliva na pogovore, saj je bila poglobitna tema pogovorov ugled SFRJ v tujini. Jugoslovanska veleposlaništva so zbirala podatke o delovanju jugoslovanske emigracije in sledile njihovim komentarjem v medijih. Kritika jugoslovanske politike je bila glavna tema pogovorov. Jugoslovanska stran je hotela, da RKC utiša vse emigrante. Poleg emigrantskih člankov je veliko težavo za SFRJ predstavljala razstava "Molčeče cerkve" v Rimu. Večina pogovorov - tako majskih kot oktobrskih - je bila sklicana zaradi razstave, ki je bila postavljena v začetku novembra 1962 in je bila na ogled do junija 1963, ponovno pa so jo odprli v času 2. zasedanja koncila. Razstava je prikazovala življenje duhovnikov v državah, ki

¹³ AS 1211, š. 136, 7/II, Zabeleška razgovora Ive Vejevode sa Jaegerom, 30. 1. 1963.

¹⁴ AS 1211, š. 136, 9/II, Zabeleška razgovora Nikole Mandića sa Agostinom Casarolijem, 18. 10. 1963.

niso bile naklonjene katoliški veri. Ko so jugoslovanske oblasti prvič posredovale, so zahtevali postavitev napisa na panoju, ki je predstavljal trpljenje duhovnikov v SFRJ, ki bi pojasnjeval, da se je situacija v Jugoslaviji izboljšala, kar se je tudi zgodilo. Oktobra so napis o izboljšanju sneli in jugoslovanska oblast je spet protestirala.¹⁵ Na veleposlaništvu SFRJ so protestirali tako pri Svetem sedežu, kot tudi pri predsedniku jugoslovanske škofovske konference nadškofu Šeperju. Ta je poslal dva posrednika na ogled razstave, ki sta ugotovila, da je bila narejena na zasebno iniciativo in ne v okviru RKC, ter da je bil napis o izboljšanju situacije v Jugoslaviji odstranjen, ker je bil poškodovan.¹⁶ Šeperju so na veleposlaništvu predlagali javno izjavo, v kateri bi se škofje ogradili od stanja, ki ga prikazuje razstava. Javno dajanje izjav nadškofu ni bilo všeč, saj je menil, da bi tako prišlo še do večjih težav.¹⁷

Jugoslovanski predstavniki v Italiji so poleg tega komunicirali tudi z generalnim predstavnikom Caritas Internationalis Carlom Bayerjem. Pogovori z njim so potekali v glavnem glede potresa v Skopju (julij 1963) in finančne ter materialne pomoči Vatikanu.¹⁸

Sredi 1964 so pogovori prešli v pogajanja in v tem obdobju se je glavna pozornost pogovorov preusmerila na seznama vprašanj, ki sta ga obe državi sestavili. Posamezni dogodki, ki so še vedno motili jugoslovanske pogajalce, so bili prestavljeni na stranski tir in niso več ključno vplivali na pogovore, so jih pa večkrat zavirali.

Prvi sestanek v letu 1964, to je 17. 4., je bil namenjen oddaji o kardinalu Stepinu, predvajani 10. 2. na radiu Vatikan, ki je obravnavala preganjanje Cerkve v Jugoslaviji. Pri nadaljnjih pogajanjih so pogovore začeli z zadevami, ki jih je imela jugoslovanska stran za problematične: še vedno so protestirali zaradi razstave "Molčeče cerkve", ob vsakem srečanju so protestirali proti delovanju Cerkve in menili, da bi morala RKC urediti delovanje duhovnikov, če bi se hotela resno pogovarjati s SFRJ. Dogodki, ki so jih še vznemirjali, so bili sprejemi jugoslovanskih škofov pri tujih škofih, pomoč ameriških škofov emigraciji, protijugoslovanske izjave v tisku¹⁹ in dogajanje okrog hrvaškega emigrantskega duhovnika Rafaela Medića.²⁰

Pogovori so se pospešeno nadaljevali 26. 6. 1964 v Rimu, ko sta imela Casaroli in Mandić kratek sestanek, na katerem sta izmenjala listo vprašanj.²¹ Naslednjega dne so se pogovori nadaljevali in so potekali vse do 7. julija. Pogovori so se nato za nekaj časa prekinili in so se ponovno nadaljevali v Beogradu od 15. 1. do 23. 1.

¹⁵ AS 1211, š. 136, 9/II, Zabeleška razgovora Nikole Mandića sa Agostinom Casarolijem, 8. 11. 1963.

¹⁶ AS 1211, š. 136, 1/III, Zabeleška o poseti nadbiskupa Šepera u zavodu sv. Jeronima, 16. 11. 1963.

¹⁷ AS 1211, š. 136, 1/III, Zabeleška o poseti i razgovoru sa nadbiskupom Šeperom u ambasadi, 22. 11. 1963.

¹⁸ AS 1211, š. 136, 1/III, Zabeleška o poseti i razgovoru sa Bayer Carlom - generalnim sekretarom Caritas Internationalis u Rimu, 18. 10. 1963.

¹⁹ AS 1211, š. 136, 13/III, Zabeleška razgovora Casaroli - Mandić, 2. 7. 1964.

²⁰ Rafael Medić je bil hrvaški emigrantski duhovnik, ki je bil poslan v Zvezno republiko Nemčijo, da bi postavil na noge Hrvatski oslobodilački pokret, ki je po smrti Anteja Pavelića pešal. Zaradi spora s tedanjim voditeljem je ustanovil novo organizacijo Hrvatsko križarsko bratstvo (HKB). Na dan republike, 29. 11. 1961, so organizirali demonstracije pred jugoslovanskim trgovskim uradom (SFRJ ni imela diplomatskega predstavnitva), pri tem so ubili Jovota Popovića, uničili pohištvo, zažgali papirje in se potem predali policiji. Oblasti so Medića obsodile na 4 leta zapora in prepovedale HKB.

²¹ AS 1211, š. 136, 13/III, Zabeleška razgovora Mandić - Casaroli, 26. 6. 1964.

1965 in nato še od 29.5. do 8. 6. 1965, ter 9. in 10. 12. 1965 v Rimu. Zaključni pogovori pa so bili v Rimu 4. 3. in od 18. 4. do 25. 4. 1966, ko so izoblikovali končni tekst protokola.

Problemi, ki jih je izpostavila jugoslovanska stran:

1. Meje škofij

Meje škofij so v času pogajanj že v glavnem urejene. Ugotavljali so, da so določene zadeve že stekle: ureditev zadarske škofije, vrnitev Lastova dubrovniški škofiji, inkorporacija Cresa in Lošinja v krško škofijo, vrnitev Kastava reški škofiji. Uredile so se tudi meje mariborske škofije. Situacija v Bački je bila urejena, medtem ko je v Banatu predstavljala težavo madžarska manjšina, kjer bi moral biti tudi škof Madžar in je do tedaj spadala k beograjski nadškofiji. Večji problem sta bili le goriška in tržaško-koprška škofija, ker ni bilo urejene meje z Italijo.²² V tem primeru je bilo treba počakati, da SFRJ uredi mejo z Italijo.

2. Vpliv pri imenovanju škofov in kardinalov

Pri imenovanju škofov se je velikokrat zgodilo, da je bil imenovan duhovnik, ki jugoslovanskim oblastem ni bil všeč. Da se podobno v prihodnosti ne bi ponovilo, je jugoslovanska stran izpostavljala možnost vpliva vlade SFRJ na imenovanje škofov. Pri tem so se sklicevali na vpliv, ki so ga imele države v preteklosti: Avstro-Ogrska, Črna gora in Kraljevina Jugoslavija. Sveti sedež je odgovoril, da bi koncesija pomenila predložitev imena in položaja škofa vladi, ki bi ugotovila politične zadržke. Vendar pa veljajo ti primeri le za države, s katerimi so odnosi urejeni s konkordatom. Jugoslovanska stran je tako prenehala vztrajati pri vplivu na imenovanje kardinalov, vztrajala pa je pri konzultacijah glede imenovanja škofov.²³ Vprašanje se je vleklo skozi vsa pogajanja in na koncu so popustili še pri škofih, hoteli biti le še obveščeni, ali je imenovani škof oseba, ki ni emigrirala ali bila obsojena. Jugoslovanska stran je predlagala, da bi imela vlada možnost prigovora, Cerkev pa bi se odločila, ali ga upošteva ali ne. Sveti sedež se je pri tem skliceval na ločenost Cerkve in države.²⁴

3. Zavod sv. Hieronima v Rimu

Zavod je sprejemal emigrantske hrvaške duhovnike, ki so prišli študirat v Rim. Jugoslovanska stran je zahtevala, da bi bili gojenci zavoda le duhovniki, ki bi prihajali na študij iz celotne SFRJ in ne emigrantski duhovniki. Zahtevam je vatikanska stran ugodila in tako so iz zavoda umaknili vse emigrantske duhovnike, rektor zavoda dr. Djuro Kokša pa je vzpostavil stike z jugoslovanskim veleposlanikom in zaprosil za potni list.²⁵ Po ureditvi teh zahtev so postavili nove, in sicer da naj bi na zavodu izobesili jugoslovansko zastavo, ter konzultacije pri jugoslovanski vladi ob imenovanju rektorja zavoda.²⁶ Glede zastave so vatikanski pogajalci menili, da bi lahko visela, vendar pa noben zavod ni imel zastave in zato ni potrebna. Pojasnili so,

²² AS 1211, š. 136, 13/III, Zabeleška ..., 2. 7. 1964.

²³ AS 1211, š. 136, 10/III, Zabeleška o stavovima o sredjivanju odnosa izmedju Jugoslavije i Vatikana, 27. 5. 1964.

²⁴ AS 1211, š. 136, 3/IV, Razgovori v času od 15. 1 - 23. 1. 1965 v Beogradu.

²⁵ AS 1211, š. 136, 4/II, Izvleček iz zapisnika sej ZVK, 9. 12. 1961. Referat Petra Ivičevića o stanju odnosov z RKC.

²⁶ AS 1211, š. 136, 13/III, Zabeleška ..., 2. 7. 1964.

da rektorje zavodov imenuje papež in da se ne posvetuje z vladami držav, vendar pa so bili pripravljene imenovati rektorja, ki ne bo sporen s stališča jugoslovanske vlade.²⁷

4. Delovanje emigrantskih duhovnikov v tujini

Poglavitna zahteva jugoslovanske strani in vodilna misel njihovih pogajalcev je bilo utišanje jugoslovanskih emigrantov po vsem svetu. Jugoslovanska stran je postavila zahtevo, naj Sveti sedež prepreči delovanje duhovniške emigracije. Poleg tega bi morali intervenirati, da duhovniki, ki so bili v drugi svetovni vojni označeni kot vojni zločinci, ne bi dobivali funkcij. Cerkevna organizacija naj tudi ne bi usposabljala cerkvenih institucij in javnih komunikacij za akcijo proti SFRJ.

Nikola Mandić je msgr. Agostiniju Casaroliju dal seznam 50 duhovnikov, ki so po mnenju ZVK delali za ustaške organizacije. Vatikanska stran je ves čas poudarjala, da lahko vplivajo na organizacije in ljudi v okviru RKC, zunaj nje ne.²⁸ Sveti sedež naj bi tudi izkoristil svoj vpliv za ureditev obnašanja predstavnikov RKC v tujini, ki so proti SFRJ.²⁹

5. Vpliv na jugoslovanske duhovnike

Vatikan naj bi dosegel pri jugoslovanskih duhovnikih lojalnost državi in vlada SFRJ je predvidevala, da bi imel proces beatifikacije kardinala Stepinca negativne posledice v sami državi, podobno tudi pri Nikoli Taveliću.³⁰ Sveti sedež se je z lojalnostjo klerikov državi strinjal. O beatifikaciji so predstavniki Vatikana pojasnili, da je proces dolgotrajen in zapleten. Menili so, da je smisel cerkvenih svetnikov v tem, da so to ljudje, ki prinašajo med ljudi mir in slogo ne pa razdor. Jugoslovanski pogajalci so videli v kanonizaciji Nikole Tavelića delovanje hrvaške emigracije, ki bi to izkoristila za politične manifestacije.³¹

Problemi, ki jih je izpostavila vatikanska stran:

1. Modifikacija ustave in zakona PPVS

Položaj RKC v SFRJ naj bi bil glede na pogovore urejen na osnovi ustave in zakonodaje. Jugoslovanski pogajalci so bili mnenja, da ima SFRJ dovolj jasno zakonodajo na področju verskih skupnosti, ki zadošča kot temelj ureditve položaja RKC v SFRJ. Sveti sedež je ocenil, da ustavna načela o svobodi veroizpovedi, ločenosti cerkve in države in svoboda delovanja verskih skupnosti predstavljajo pozitivne elemente odnosa do religije.³² Kljub temu pa so hoteli nekatere člene spremeniti ali dopolniti. V zakonu o PPVS ni bilo odredb o laičnih organizacijah, zato jih je zanimalo, ali sploh lahko obstajajo. V odgovor je jugoslovanska stran navedla, da te organizacije že obstajajo in sicer tretji red in Marijina družba.³³ Med potekom pogajanj je vatikanska stran ugotavljala, da na področju zakonodaje

²⁷ AS 1211, š. 136, 11/V, Informacije ZVK št. 1-8 o razgovorih v obdobju 29. 5. - 8. 6. 1965.

²⁸ AS 1211, š. 136, 13/III, Zabeleška razgovora Casaroli - Mandić, 3. 7. 1964.

²⁹ AS 1211, š. 136, 3/IV, Razgovori v času od 15. 1 - 23. 1. 1965 v Beogradu.

³⁰ Nikola Tavelić (Šibenik, okrog 1340 - Jeruzalem, 14. 11. 1391) je bil frančiškan, misijonar in mučenec. Papež Leon XIII je leta 1889 odobril njegovo čaščenje, Pavel VI. pa ga je svečano proglasil za svetnika leta 1970 v Vatikanu v navzočnosti 20.000 Hrvatov.

³¹ AS 1211, š. 136, 6/IV, Zapisnik o razgovorih o urejanju odnosov med SFRJ in Svetim sedežem v Beogradu 15. - 23. 1. 1965.

³² AS 1211, š. 136, 3/IV, Razgovori v času od 15. 1 - 23. 1. 1965 v Beogradu.

³³ AS 1211, š. 136, 13/III, Zabeleška razgovora Casaroli - Mandić, 7. 7. 1964.

ni prišlo do premika in da ostaja vse kot pred pogovori, razen omilitve kazni.³⁴ Sveti sedež je želel od vlade izjavo, da bo omogočila uveljavitev ustavnih določb o svobodi veroizpovedi in da šole ne bo uporabljala za usmerjanje mladih proti cerkvi. Sveti sedež je izrazil pričakovanje, da bi z duhovniki ravnali tako kot z drugimi državljani (npr. pri kaznovanju duhovnikov), da učiteljem ne bi onemogočali dela in da Cerkvi ne bi nalagali večjih davkov kot drugim državljanom. Jugoslovanska stran je zanikala vse težave, ki so jih našteli, in pojasnili so, da je to stvar preteklosti. Vatikanska stran je pričakovala, da bo SFRJ spoštovala pravice, zapisane v ustavi.³⁵

2. Verske šole

Verske šole v SFRJ niso imele javno priznanih diplom, vendar pa so se učenci teh šol lahko vpisali v javne šole kot drugi državljani. Sveti sedež je hotel, da bi SFRJ zagotovila tem učencem enake možnosti, kot so jih imeli drugi učenci: štipendije, javni prevoz, zdravstveno zavarovanje. Poleg tega so želeli, da bi seministične ali bogoslovce uvrščali v sanitetne ali druge neborbene enote in jim tako ne bi bilo treba uporabljati orožja. Msgr. Casaroli je predlagal, da bi bolje razložili pojem splošnega nadzora v verskih šolah. Jugoslovanska stran je odgovorila, da je predmet nadzora v verskih šolah isti kot v državnih: socialno-zdravstvena zaščita, zaščita osnovnih zakonskih možnosti, zloraba osnovnih državljanskih ali družbenih ureditev, omogočanje svobode upravljanja in odrejanja učnih načrtov in programov.³⁶

3. Verski prazniki

Sveti sedež je želel, da bi SFRJ omogočila praznovanje božiča in bi imeli verniki dela prost dan. Jugoslovanska stran je v odgovor navedla, da bi prost dan pomenil zlorabo, poleg tega pa naj bi bila v praksi možna določena mera tolerance, ki omogoča vernikom praznovanje božiča.³⁷

4. Cerkveno premoženje

Sveti sedež so zanimali pravna situacija in vzdrževanje cerkvenih objektov, sredstva za vršenje verskih obredov, socialno-zdravstveno zavarovanje, prihodki od cerkvenih zemljišč, prihodki duhovnikov in davki. Poleg tega so želeli, da se prostori za zbiranje darov ne bi odrejali tako strogo in bi se ustvarila možnost, da Cerkev organizira svoj sistem socialnega in zdravstvenega zavarovanja. V zvezi z zakonom o najemnih stavbah in zemljiščih pa so želeli, da bi z duhovniki postopali kot z ostalimi državljani. V odgovoru je bilo navedeno, da se določenih stvari, kot so urbanistični načrti, ne da takoj urediti in je treba počakati.³⁸

Sveti sedež je še zahteval pojasnilo v zvezi z odvzetimi cerkvenimi stavbami in odškodnino v protivrednosti nepremičnin. S to odškodnino so nameravali kompenzirati morebitno odrekanje državne pomoči. Jugoslovanska stran je odgovorila, da država že daje pomoč verskim skupnostim in da lahko verniki svoje premoženje

³⁴ AS 1211, š. 136, 11/V, Informacija ZVK št. 1 - 8 o razgovorih v obdobju od 29. 5. - 8. 6. 1965.

³⁵ AS 1211, š. 136, 3/IV, Razgovori v času od 15. 1. - 23. 1. 1965 v Beogradu.

³⁶ Prav tam.

³⁷ Prav tam.

³⁸ AS 1211, š. 136, 13/III, Zabeleška razgovora Casaroli - Mandić, 7. 7. 1964.

zapustijo cerkvi po zakonu o nasledstvu. Glede stavb pa naj bi škofje reševali zadeve na lokalni ravni. Med drugimi je bilo zastavljeno tudi vprašanje o vračanju matičnih knjig, ki pa ni bilo problematično in so se dogovorili o postopni vrnitvi.³⁹

5. Verouk in šola

Sveti sedež je najbolj motilo, da sta morala starša podpisati izjavo, da lahko otroci obiskujejo verouk. Poskušali so doseči, da bi bila dovolj izjava le enega starša, saj predstavlja podpis obeh staršev psihičen pritisk in javno opredeljevanje. Jugoslovanska stran o tem ni hotela razpravljati.

Sveti sedež je zanimalo vprašanje o svobodi veroizpovedi glede mladine v šoli. Za RKC bi bilo idealno, če bi bil v šolah vzgojno-izobraževalni proces, ki bi odgovarjal krščanskim vrednotam. Izrazili so željo, da šole ne bi imele proticerkvenih in protiverskih ciljev. Jugoslovanska stran je odgovorila, da vse temelji na načelih novega družbeno-ekonomskega sistema. Glede pritiska na otroke s pomočjo propagande proti veri je jugoslovanska stran izrazila željo, da bi se Sveti sedež seznanil z jugoslovanskim šolskim sistemom in uvidel, da temu ni tako.⁴⁰

6. Verski tisk

Sveti sedež je želel, da bi se uveljavila svoboda tiska in bi imela RKC svojo tiskarno in založniško hišo, vendar je jugoslovanska stran trdila, da okrog tega vprašanja ni težav.

V okviru zakona o tisku naj bi SFRJ omogočila čim več izvodov verskega tiska, na kar so prejeli odgovor, da jih je že dovolj, vendar se verniki ne zanimajo zanje.⁴¹

7. Duhovniška društva - Ciril-Metodijsko društvo

Vatikanska stran je predlagala, da se dovoli ustanovitev organizacij na verski osnovi, ki bi lahko vodile svobodno diskusijo s protikrščanskimi organizacijami, v katere se država ne bi vmešala. Jugoslovanska stran je odgovorila, da ni nobene protikrščanske organizacije in tako ni potreb po krščanskih organizacijah.

Društvo duhovnikov je bilo za RKC ilegalno, ker ni bilo v skladu z normami kanonskega prava, ker je bilo zunaj cerkvene jurisdikcije škofov, poleg tega ga škofje niso odobrili in Sveti sedež je želel, da duhovnikov ne silijo v društvo.⁴²

Vatikan si je želel dokončati pogovore s SFRJ in na koncu najti dogovor, ki bo Cerkvi koristil, medtem ko je Jugoslavija hotela pritegniti mednarodno pozornost s pomočjo Vatikana. Ta ji je to mednarodno pozornost izkazal na zaključni slovesnosti II. vatikanskega ekumenskega koncila. Jugoslovanski delegati so prisostvovali med 81 prisotnimi predstavniki držav. Jugoslavija in Kuba sta bili edini socialistični državi. Jugoslaviji so izkazali posebno čast, saj je po abecednem redu Jugoslavija na repu držav in tako bi predstavniki morali sedeti v ozadju, vendar so naredili izjemo in so jih posedli v prvo vrsto, kar jim je še posebej ugajalo. Ko je

³⁹ AS 1211, š. 136, 3/IV, Razgovori v času od 15. 1. - 23. 1. 1965 v Beogradu.

⁴⁰ AS 1211, š. 136, 13/III, Zabeleška razgovora Casaroli - Mandić, 3. 7. 1964.

⁴¹ AS 1211, š. 136, 13/III, Zabeleška razgovora Casaroli - Mandić, 6. 7. 1964.

⁴² AS 1211, š. 136, 3/IV, Razgovori v času od 15. 1. - 23. 1. 1965 v Beogradu.

bila na trgu sv. Petra molitev, so jo prebrali tudi v srbohrvaščini.⁴³

Dodaten element, ki je otežil pogajanja v letih 1965-1966, je bilo pastirsko pismo jugoslovanskih škofov jeseni 1965. Pismo naj bi bilo po prvotnem načrtu izdano februarja, vendar je bilo potem sprejeto šele 21. maja 1965. V poletnem času je v cerkvah manj ljudi zaradi dopustov in tako je pismo počakalo na sep-

tember.⁴⁴ Brali so ga v treh delih, kakor je bilo po vsebini tudi razdeljeno, in sicer: prvi del o vzgoji otrok v krščanskem duhu, obiskovanju verouka, sv. mašah, drugi del o človeškem življenju, o splavu, pomenu žene in matere in tretji del o svobodi kristjanov. Pismo je bilo v slovenščino prevedeno brez delov, ki so se zdeli jugoslovanski oblasti najbolj politični.

Najbolj kritičen del je bil tretji del o omejevanju svobode kristjanov, ki naj bi bil po mnenju predsednika VK Borisa Kocijančiča delo vseh jugoslovanskih škofov, saj so na dveh zaporednih škofovskih konferencah vsi škofje navajali primere omejevanja svobode.⁴⁵ Oblast je pastirsko pismo vzela kot političen dokument, ki napada političen sistem v Jugoslaviji. Posebno jih je motilo, da se je to dogajalo ravno v času, ko so se zaključevali pogovori z Vatikanom. Spraševali so se, ali je pismo slučajno odkrito nasprotovanje sporazumu. V času branja pisma so bili škofje v Rimu in tako so bili na VK klicani generalni vikarji: Stanislav Lenič, Leopold Jurca in dr. Josip Meško. Na sestanku so sklenili, da Leopold Jurca odpotuje v Rim k škofom na konzultacije.⁴⁶ Slovenski ordinariji so potem pisno pojasnili, da niso imeli nobenih stranskih namenov kot le vernike poučiti in jih opozoriti, naj bolj vestno izpolnjujejo svoje dolžnosti, ki jih nalaga krščanska vest.⁴⁷

Pogajanja so se vlekla in ob primerjanju obeh izjav, ki sta jih pripravili obe strani, je prišlo do nesoglasij, tako da so se zadnja pogajanja vrtela okrog raznih formulacij in besed. Preden so prišli do odločitve, kakšen bo končen izid dolgotrajnih in mučnih pogajanj, je bilo potrebno veliko prepričevanja. Vatikanska stran je poskušala izvedeti, kaj sploh želi SFRJ od teh pogajanj, medtem ko bi bil Sveti sedež najbolj zadovoljen s konkordatom, vendar pa so bili pripravljene na kakršnokoli obliko sporazuma, da bi bila le pisna. SFRJ je najprej omenjala usten sporazum, ki jih v bistvu ne bi zavezoval k ničemur, vendar so se potem počasi odločili za pisno obliko, ki pa ne bi bil sporazum, ampak le izjava, ki tudi ni dovolj zavezujoča. Obe strani sta se strinjali, da so pogovori pripeljani do take točke, da se izda dokument, zavezujoč za obe strani, vendar pa zadeve, kjer ni prišlo do kompromisa, v dokumentu ne bodo omenjene. Protokol naj bi bil javna listina, ustne izjave pa bi vsaka stran zabeležila v svoji dokumentaciji.⁴⁸

Zadnji del pogajanj je bil še posebno mučen, saj je začelo prihajati do izsiljevanja. Jugoslovanskim pogajalcem je bilo znano, da je Vatikan pripravljen popuščati in mu sporazum veliko pomeni, zato so začeli postavljati pogoje in gro-

⁴³ AS 1211, š. 135, 1/I, Informacija o udeležbi Izredne misije ZIS na zaključnih svečanostih II. vatikanskega koncila.

⁴⁴ AS 1211, š. 135, Zabeleška o razgovoru ambasadora Vejvode sa kardinalom Šeperom, 2. 10. 1965.

⁴⁵ AS 1211, š. 135, Izvleček iz zabeležke o razgovoru KVV SRS z ordinariji, 7. 1. 1966.

⁴⁶ AS 1211, š. 135, Pogovor Borisa Kocijančiča z generalnimi vikarji.

⁴⁷ AS 1211, š. 135, 18/II, Pismo slovenskih ordinarijev predsedniku KVV SRS v Rimu.

⁴⁸ AS 1211, š. 136, 17/V, Zabeleška o razgovorih 9. in 10. 12. 1965.

ziti, da bodo odšli s pogajanj, vse dokler ni na zadnjih pogajanjih msgr. Casaroli izjavil, da bo ob tako težkih pogojih treba končati pogovore in oditi.⁴⁹

Vsebina protokola

Kljub vsem težavam okrog pogovorov, pastirskega pisma jugoslovanskih škofov in drugih obrobnih dejavnikov je vseeno prišlo do podpisa. V soboto, 25. junija 1966, sta v Beogradu msgr. Casaroli v imenu Svetega sedeža in predsednik ZVK Milutin Moraća v imenu jugoslovanske vlade podpisala protokol o razgovorih. Pri podpisu je bil navzoč tudi predsednik VK SR Slovenije Boris Kocijančič. Protokol je bil sestavljen iz izjav obeh podpisnikov.

Vlada SFRJ je Svetemu sedežu zagotovila, v okviru ustave in zakonov, svobodno opravljanje verskih zadev in verskih obredov, ki jih bodo spoštovali tudi pristojni organi družbeno-političnih skupnosti. Primere, za katere bi Sveti sedež menil, da jih je treba preučiti, bi vlada preverila. Škofom RKC v SFRJ bi omogočila vzdrževanje stikov s Svetim sedežem. Pristojnosti Svetega sedeža pri opravljanju jurisdikcije nad katoliško cerkvijo v Jugoslaviji pri spiritualnih vprašanjih in vprašanjih, ki so cerkvenega in verskega značaja, pa je bila vlada SFRJ pripravljena upoštevati, če le ne bi nasprotovale notranji ureditvi SFRJ.

Sveti sedež je potrdil, da katoliški duhovniki pri opravljanju svoje službe ne smejo zlorabiti verske in cerkvene funkcije v politične namene. Primere, za katere bi vlada SFRJ menila, da so problematični, pa je bil Sveti sedež pripravljen preučiti. Sveti sedež je obsojal vsako dejanje političnega terorizma ali podobne kriminalne oblike nasilja.

Obe strani sta se bili pripravljene v prihodnje posvetovati o vprašanjih, ki so bila pomembna za odnose med SFRJ in katoliško cerkvijo. Poleg tega sta bili pripravljene olajšati medsebojne stike z izmenjavo odposlancev.⁵⁰

Po podpisu protokola sta obe strani podali izjavo za tisk. Msgr. Casaroli je v svojem nagovoru nakazal, da bodo poskušali pozabiti oziroma premostiti težave iz preteklosti in se usmeriti v prihodnost. Iz povedanega je bilo slutiti, da z vsebino protokola niso bili zadovoljni in da je bila pod njihovimi pričakovanji. Že samo besedilo je bilo glede na vsebino pogovorov precej okleščeno, manjkale so vse pomembnejše zahteve, ki sta jih postavili obe strani: z jugoslovanske strani je manjkala omemba Zavoda sv. Jeronima v Rimu, vpliv na imenovanje škofov, duhovniška emigracija, z vatikanske pa finančna in materialna ureditev RKC, odsotnost protireligiozne propagande v šoli, poskus prilagoditve zakonov na pobudo škofov. Protokolu je tako ostala zelo skromna vsebina - zadev, o katerih bi se obe strani strinjali, je bilo malo. V primerjavi z vsemi temami, ki so bile na pogovorih izpostavljene, je jasno, da nobena stran v času podpisa, ni mogla biti zadovoljna z nasprotno izjavo. Pogajanja so se vlekla precej časa in bilo je pričakovati, da bo na koncu viden in zadovoljiv rezultat. Kljub temu pa ni bilo pričakovati, da bosta dve tako različni državi dosegli ugoden rezultat, saj sta obe hoteli poseči v politični sistem druge države.

Moraćeva izjava je nakazovala, da je zasluga za nastanek protokola izključno na

⁴⁹ AS 1211, š. 136, 5/VI, Zabilježka sa sastanka između Mandića i Casarolija 4. 3. 1963.

⁵⁰ Družina, 1. 7. 1966, Beograjski protokol.

jugoslovanski strani in da je bila pobuda za pogovore med obema državama delo vlade SFRJ. Realna situacija je bila čisto drugačna. Pogovore je ves čas spodbujala vatikanska stran, ki je pri pogovorih vztrajala in se trudila urediti meje škofij, preklic ekskomunikacije⁵¹ in druga dejanja. V nagovoru je poskušal Morača prikazati Jugoslavijo kot demokratično državo, ki nikomur ne krati človeških pravic in svoboščin.⁵²

Podane so bile tudi verbalne izjave obeh predstavnikov, ki so se nanašale na posamezne pogovore. V verbalni izjavi predstavnika jugoslovanske vlade je bilo dano zagotovilo, da se v šolah ne bodo ustanavljala protiverska združenja ter da bodo o duhovniških društvih in vplivu na imenovanje škofov razpravljali v prihodnje. Poleg tega so izjavili, da se morajo duhovniki držati jugoslovanskih predpisov. RKC je lahko imela lastninsko pravico na nepremičninah in je z njimi upravljala po svojih potrebah. V verbalni izjavi predstavnika Svetega sedeža je zagotovilo, da bodo delovali v smislu preprečevanja delovanja protijugoslovanske emigracije, in bodo poskrbeli, da bo zavod sv. Hieronima izključno jugoslovanski zavod in da ne bo postavljen škof, ki SFRJ ne bi ugajal.⁵³

V verbalnih izjavah najdemo vse tisto, kar v protokolu ni bilo omenjeno. Šlo je predvsem za teme, v katerih nobena stran ni hotela popustiti. Posamezna stran je tako sprejela mnenje druge in podala svoje videnje tega vprašanja. Izjave so služile kot ogrodje za nadaljnje pogovore in pogajanja - ostale so del tihega dogovora med državama in niso prišle v medije. Kot enega od razlogov, da javnost o izjavah ni bila obveščena, gre iskati tudi v možni ostri reakciji tako komunistov kot vernikov. Komunisti bi v omenjanju šole videli napad na družbenopolitični sistem in bi to dojeli kot popuščanje Zahodnim silam. Katoličani pa bi v možnosti vplivanja na imenovanje škofa videli propad samostojnosti Cerkve v verskih stvareh.

Glede na stanje RKC v Sloveniji, kjer je bila situacija v SFRJ najslabša, je bil vsak sporazum, ki bi prinesel vsaj manjše olajšanje, dobrodošel. V letih, ko so potekali pogovori, so še vedno izhajali članki, ki so sramotili duhovnike. Sodniki za prekrške so obsojali duhovnike na krajše zaporne kazni ali na plačilo glob zaradi zlorabe verskih obredov v politične namene. V času nacionalizacije v letih 1958 do 1963 je bilo ponovno odvzetih ogromno cerkvenih stavb, ki se iz različnih vzrokov niso uporabljale za stanovanje duhovnika.

Spremembe po sprejetju protokola

Pričakovanja ob sprejetju protokola so bila velika. Kljub skromni vsebini je bilo videti, da se na področju sodelovanja Vatikana in SFRJ odpira novo poglavje. Zaključni pogovori so se končali z upanjem, da bo v nadaljevanju prišlo do konkretnjših dogovorov. Obe strani sta pričakovali, da bo druga izpolnila svojo izjavo. Pričakovanja Cerkve so bila večja, kajti z možnostjo resničnega upoštevanja

⁵¹ Leta 1966 je prišlo do preklica ekskomunikacije Antona Bajta in Jožeta Lampreta, ki sta 2. in 3. novembra prejela odvezo od apostolskega administratorja za Slovensko Primorje. Akcija za preklic izobčenja je potekala že od leta 1955, ko so zbirali podpise slovenskih duhovnikov in jih potem izročili goriškemu ordinariju msgr. dr. Torošu.

⁵² AS 1211, š. 136, 26/VI, Podpis Protokola v Beogradu.

⁵³ AS 1211, š. 136, 10/VI, Verbalne izjave.

ustavnih in zakonskih določil bi dobili kristjani pravico do svobodnega izpovedovanja vere, ki jim je bila takrat kršena. Vlada SFRJ je upala, da bo Vatikan lahko vplival na jugoslovanske emigrante in zatrl njihovo kritiko, kar ji je deloma tudi uspelo, saj so pri spremljanju emigrantskega tiska zaznali, da so članki v vatiškem časopisu naklonjeni SFRJ, poleg tega so ugotavljali, da so iz zavoda sv. Jeronima umaknili vse duhovnike emigrante.

Iz protokola je bil najprej izpolnjen člen o izmenjavi odposlancev. Vatikanski odposlanec msgr. Mario Cagna je prišel v Jugoslavijo - v Zagreb 18. 11. 1966, kjer so ga pričakali predsednik republike, predsednik ZIS in jugoslovanski škofje. Od tu je odpotoval v Beograd, kjer se je srečal s srbskimi škofi in predstavniki tujih veleposlaništev. Msgr. Mario Cagna je po nastanitvi obiskal posamezne škofe po republikah in republiške verske komisije, kjer je imel pogovore, ki pa se niso dotikali perečih vprašanj med SFRJ in Vatikanom in bi pomenili nadaljevanje prejšnjih pogajanj.⁵⁴ Jugoslovanski predstavnik v Vatikanu je postal Vjekoslav Cvrlje, ki je bil pred tem profesor političnih ved na Visoki politični šoli ZKJ v Beogradu in potem direktor diplomatske šole ministrstva za zunanje zadeve.

Poleg izmenjave odposlancev je prišlo tudi do političnih obiskov med državama. 10. 1. 1968 je Mika Špiljak,⁵⁵ predsednik ZIS, obiskal Pavla VI. in kardinala Giovannija Cicognanija v Vatikanu, v Jugoslavijo pa je prišel dekan kardinalskega zbora kardinal Tisserant.⁵⁶ Direktor Osservatore Romano prof. Federico Alessandrini je obiskal Jajce ob 25-letnici AVNOJ-a.

Diplomatski stiki pa niso bili edina sprememba po protokolu. Kljub skromnosti protokola in temu primernim pričakovanjem je bil izkupiček od podpisa protokola še manjši, kot so pričakovali verniki in duhovniki, kajti že prvi člen jugoslovanske izjave ni bil spoštovan. Pravice, obljubljene z ustavo, so ostale neizpolnjene (npr. 40. člen ustave SFRJ 1963 zagotavlja državljanom svobodo tiska in drugih oblik informacij, svobodo združevanja, svobodo govora in javnega nastopanja ter svobodo zborovanja in drugega javnega zbiranja).⁵⁷ Jugoslovanski del protokola je tako ostal le na papirju.

Bolje in hitreje pa so potekale spremembe, povezane z duhovniki in njihovo aktivnostjo. Popuščanje in dovoljevanje verskega življenja tudi v javnosti je počasi, a vztrajno prodiralo. Začelo se je povečevati število cerkvenih porok, birm in krstov. Duhovniki so povečali svojo pastoralno dejavnost z organiziranjem misijonov, ki so jih vodili v ta namen strokovno podkovani duhovniki. Posebno priljubljena verska oblika so postale procesije, ki so se tudi hitro širile. Za poglobljanje verskih čustev so duhovniki organizirali romanja, ki so jih velikokrat združili z izleti. Od leta 1966 je bil poseben poudarek na delu z mladino, v ta namen je bil tudi v Vipavi organiziran katehetski posvet duhovnikov na temo dela z mladino. Duhovniki so se pripravili na delo z mladino zunaj veroučnih učilnic, ki je vključevalo izlete v gore, znanje taborniških veščin, kulturno delo in predvajanje filmov.⁵⁸ Slovenska cerkev je dobila svojo končno podobo 22. novembra 1969, ko je Pavel VI. ustanovil samostojno cerkveno pokrajino, imenovano Ljubljanska. Te-

⁵⁴ AS 1211, §. 137, depeše št. 36, 43, 41, 45.

⁵⁵ Vjekoslav Cvrlje: Vatikan u suvremenom svijetu. Zagreb 1980, str. 324.

⁵⁶ Cvrlje, nav. d. str. 327.

⁵⁷ Ustava SFRJ, Ljubljana, Časopisni zavod "Uradni list SRS", 1963, str. 42.

⁵⁸ Marija Čipić: Odnos med Cerkvijo in državo na severnem Primorskem v letih 1945-1966 : diplomatska naloga, Ljubljana: Filozofska fakulteta 2001, str. 41-42.

danjega nadškofa Pogačnika je imenoval za metropolita. Novi slovenski pokrajini se je pridružila tudi mariborska škofija in leta 1977 še koprška.⁵⁹ Prišlo je tudi do premika pri izobraževanju dijakov in študentov. Leta 1962 je škof dr. Držečnik ustanovil Slomškovo dijaško semenišče in leta 1968 oddelek teološke fakultete.⁶⁰ V Ljubljani je začelo delovati Malo semenišče pri sv. Petru 1968. V SR Sloveniji so bila tako tri mala semenišča in dijakom ni bilo več treba odhajati v Pazin. Zaradi selitve prebivalstva v mesta iz revnejših in odročnih predelov so postale mestne cerkve premajhne. Število na novo zgrajenih cerkva se je iz leta v leto povečevalo.

Beograjski protokol je tako postal diplomatska prelomnica, ki je vodila v lažje komuniciranje med državama in počasno popuščanje jugoslovanskih oblasti. V življenje duhovnika ali laičnega vernika pa beograjski protokol ni vnesel velikih sprememb. Vsa tiha pričakovanja ob podpisu so se precej hitro razblinila. Odnosi med državo in Cerkvijo so ostali napeti, zato se je Cerkev držala verskih okvirov in se obrnila sama vase. Posvetila se je predvsem pastoralnemu delu z verniki, oblasti pa so skrbno pazile, da ni prestopila postavljenih okvirjev. Sprememb v letih po podpisu protokola ne gre povsem pripisovati vplivu diplomatskih stikov z Vatikanom in protokolu, ampak je treba upoštevati tudi politično dogajanje v državi in vse ostale dejavnike, kot so vse večji nacionalni spori in gospodarske težave.

Marija Čipić Rehar

THE PREPARATION, ADOPTION AND SIGNIFICANCE OF THE PROTOCOL BETWEEN THE
SOCIALIST FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA AND THE HOLY SEE

S u m m a r y

After the Second World War, the relations between the Catholic Church and the Yugoslav State steadily deteriorated. Massive arrests and trials of priests took place, as well as the suppression of the religious freedom of the faithful. After the appointment of Alojzij Stepinac as Cardinal and Archbishop of Zagreb, the SFRY government decided to cut diplomatic relations with the Vatican. The Vatican envoy of the time, Msgr Oddi, left Yugoslavia and the contacts between the two States were severed.

In the 1950s, both States underwent changes which influenced their motivation to resume relations. Yugoslavia had found itself in an unenviable situation, and was compelled to improve its international reputation and look for ways to solve its financial problems and economic crisis. In the Vatican, Pope John XXIII was elected in 1958, whose desire was to reform the Church and establish relations with the Socialist States.

The first initiative to restore the bilateral relations was given by the Yugoslav Bishop's Conference in 1960. The bishops produced a memorandum in which they presented their proposal for normalising relations with the State, setting out the problematic issues. After initial contacts with the Vatican in 1960, the communication was interrupted until 1963, when talks intensified, although they were mainly concerned with the problem of Yugoslav emigration. The improvement of its international reputation was a burning issue for the SFRY, given its frequent criticism by Yugoslav emigrants in the international media.

The negotiations began in June 1964 and were only concluded in June 1966 with the signing of the "Belgrade Protocol". The Yugoslav side insisted especially on the possibility of exercising its influence in the appointment of bishops, in order to prevent the installation of a bishop or cardinal who was disagreeable to the SFRY government. It also wanted to change the Croat Institute of Saint

⁵⁹ Drago Klemenčič (ur.): *Tvoja in moja cerkev*. Ljubljana 1982, str. 67.

⁶⁰ Prav tam, str. 84.

Hieronymus in Rome into a Yugoslav institution devoid of emigrants. The main problem was the appearance of the emigrants in the media. The Vatican was expected to keep these in check and, through the Yugoslav bishops, also to influence the priests in Yugoslavia. The desire of the Vatican, on the other hand, was for the SFRY to make provision in its Constitution and legislation for the aspirations of the Roman Catholic Church in Yugoslavia and also to respect them. Its objective was to secure equal opportunities for the faithful in Yugoslavia as for other citizens and the restitution of the confiscated property to the Church.

After two years of negotiations, the Belgrade Protocol was signed on 25 June 1966, which contained the statements of both sides. The Government of the SFRY guaranteed to the Holy See the freedom of religious affairs and rites, within the framework of its Constitution. The exercise of the Holy See's jurisdiction over the Catholic Church in Yugoslavia was also not to be opposed. The Holy See, in its turn, affirmed that the priests would abstain from using the faith for political purposes. The bilateral relations were endorsed by an exchange of envoys. The news about the signing of the Belgrade Protocol was published by both national and international press. The Slovene papers presented the Protocol as a diplomatic victory of Yugoslav diplomacy, whereas the foreign, and emigrant papers in particular, expressed scepticism and saw in it the yielding of the Vatican to the detriment of the status of the clergy.

The signing of the Protocol brought no improvement in the status of the Yugoslav clergy and the faithful. While it brought about the restoration of diplomatic relations and the exchange of diplomats between the two States, it had no consequence in the actual life of the faithful. The subsequent easing of the government's attitude towards the faithful should thus be attributed to social, political and economic changes in Yugoslavia.